

Dr MILAN BENC

Specijalni rat i zaštita podataka u znanstvenom i razvojnoistraživačkom radu

Nije neophodno raspravljati o definiciji specijalnog rata kao svojevrsnog oblika agresije na kontinuumu vođenja jedne politike koja teži dominaciji, utjecaju ili potčinjavanju, ili o teorijskim i praktičnim okolnostima koje su u suvremenim međunarodnim prilikama i okolnostima dovele do široke primjene metoda i oblika specijalnog rata, odnosno detaljnijeg analiziranja metode, oblika ili nosioca (snaga) specijalnog rata.

Našu pažnju usmjerit ćemo na ukazivanje znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada, koji mogu olakšati primjenu metoda i oblika specijalnog rata protiv SFRJ, te na neke aspekte društvene samozaštite u oblasti nauke.

Nekoliko napomena o interesu stranaca za istraživanja u SFRJ

Interes stranaca za obavljanje znanstvenih istraživanja u SFRJ je obiman, kao i interes za prikupljanje drugih različitih informacija o znanstvenim dostignućima ili rezultatima znanstvenoistraživačkog rada. O tome svedoči činjenica da je u SR Hrvatskoj samo

u 1981. godini bilo postavljeno 269 zahtjeva za odobrenje suradnje znanstvenoistraživačkih organizacija sa strancima, od čega oko 50% ne potpada pod Uredbu 734.¹ što s obzirom na broj registriranih znanstvenoistraživačkih organizacija u prosjeku je više od četiri zahtjeva po organizaciji koja potpadaju pod Uredbu 734. Međutim, sve te organizacije nisu podjednako zastupljene u kontaktima ili istraživanjima sa strancima, već se taj broj odnosi na približno tri četvrtine od ukupnog broja. Tačnije, svega je 9 organizacija koje su podnijele više od 5 zahtjeva (ukupno 140) koji su usmjereni prema biologiji, kemiji i fizici, istraživanjima zemljišta i mora, medicinskim istraživanjima te sociološkim i demografskim istraživanjima migracija, a svi ostali se odnose na istraživanja van tih naučnih oblasti.

Značajno je da se polovini zahtjeva koji potpadaju pod Uredbu 734 odnosi na terenska istraživanja i prikupljanje uzoraka s terena, te istraživanja koja uključuju anketiranje (intenzivne intervjue i pregledna istraživanja) i druge oblike i ispitivanje javnog mnjenja, iako na temelju Uredbe 734 takva istraživanja ne mogu samostalno obavljati stranci.² U nastojanju da se takva istraživanja unatoč odredbama Uredbe odobre, strani partner prijavljuje osobe s dvojnim državljanstvom ili nastoji osigurati suradnju istraživača iz redova radnika u znanstvenim organizacijama u našoj zemlji. I upravo kad se radi o takvoj vrsti istraživanja, komisija za ocjenu zahtjeva za odobrenje znanstvenih istraživanja stranaca prijedlog istraživanja je modificirala i najčešće ograničavala na konzultantski rad.

Drugi smjer koji valja označiti je teritorijalna usmjerenost takvih istraživanja. Neke analize o tome ukazuju da se istraživanja usmjeravaju prema područjima koja predstavljaju obrambeno-zaštitni interes Jugoslavije, pri čemu se izostavlja sve ono o čemu strani partner već zna.³

¹ Uredbom Saveznog izvršnog vijeća br. 734 određuje se da stranac ne može na području SFRJ obavljati istraživanja, odnosno zaštićuju se podaci iz područja vojne nauke i narodne odbrane, nauke o zemlji i okolnom prostoru, vodoprivrede, energetike i sirovina, prostornog planiranja i urbanizma, saobraćaja i veza, primjene nuklearne energije, biološke nauke, društvene nauke, a na sličan način ovu oblast regulira i Zakon o općenarodnoj obrani.

² Podaci prema Izvještaju o radu komisije za ocjenu zahtjeva za odobrenje znanstvenih istraživanja stranaca Republičkog komiteta za znanost, tehnologiju i informatiku SR Hrvatske za 1981. godinu.

³ Savjetovanje: Metode i oblici specijalnog rata protiv SFRJ u suvremenim uvjetima, Kumrovec 1982.

Interesi u ostvarivanju međunarodne suradnje i razmjena u oblasti znanstvenoistraživačkog rada

Prilikom razmatranja interesa u ostvarivanju međunarodne suradnje i razmjene u oblasti znanstvenoistraživačkog rada neosporno je postojanje različitih interesa koji su često u međusobnom konfliktu.

Najprije, na širokom društvenom planu postoji dominantan *interes obrane i zaštite SFRJ*, njene slobode, nezavisnosti, suvereniteta, Ustavom utvrđenog poretka, socijalizma i samoupravljanja te teritorijalne cjelokupnosti. Međutim, kad se govori o tome ne pomišlja se samo i isključivo na oružanu agresiju protiv Jugoslavije već i na sve oblike i metode koje danas koriste pojedine zemlje ili grupe zemalja na osnovama svoje globalne strategije u politici i pokušajima nametanja dominacije, utjecaja ili potčinjavanja koje poznajemo pod imenom specijalni rat ili posredno nastupanje.

Saznanja, posebno ona koja su sistematski izložena, kako je to u pravilu slučaj sa znanstvenim istraživanjima, o zemlji i ljudima mogu biti korisni za primjenjivanje oblika ili metoda specijalnog rata⁴ ili se i sama istraživanja i znanstveni potencijali koriste u svrhe i ciljeve specijalnog rata na način da se zemlja prema kojoj se on primjenjuje zadrži u ovisnosti.

S druge strane, govoreći i dalje na općem planu, može se indentificirati *interes slobodne cirkulacije i razmjene ideja i rezultata znanstvenoistraživačkog rada* radi unapređivanja same znanosti, razvoja znanstvenoistraživačkog rada što doprinosi razvoju zemlje-korisnika rezultata nauke i čovječanstva u cjelini.

Oba ova interesa su u očitom (govoreći rječnikom sociologije) konfliktu, a taj konflikt dobiva posebne dimenzije jer s interesom slobodne cirkulacije ideja i naučnih rezultata manipuliraju zemlje ili grupa zemalja koje vode specijalni rat protiv SFRJ, odnosno on se zloupotrebljava, tako što se ističe kao dominantni interes u ime slobode nauke i naučnog stvaralaštva, pa i sloboda i prava čovjeka i građanina, u nastojanju da se potisne i zanemari interes obrane i zaštite. Isticanjem interesa slobodne cirkulacije ideja i rezultata naučnog rada kao isključivog, otvaraju se prvenstveno prostori za primjenu metoda i oblika specijalnog rata, a njegovo isticanje meto-

⁴ Neki teoretičari tvrde da se danas samo oko 20% obaveštajnih podataka prikuplja klasičnim obaveštajno-izviđačkim metodama, dok se oko 80% prikuplja iz raznih legalnih izvora.

dama informativno-propagandne djelatnosti i na toj osnovi indokrinacije — pripada području specijalnog rata.

Zloupotreba slobode naučnog stvaralaštva, slobodne razmjene ideja, informacije i rezultata znanosti polazi od metode da strani partneri uspostavljaju najprije veze i odnose na individualnoj (privatno); razini.⁵ Posebno se ističe činjenica da prema nekim podacima⁶ znanstveni radnici iz Jugoslavije (Sveučilišta u Zagrebu u vremenu kada je ono obuhvaćalo sve visokoškolske ustanove u SR Hrvatskoj) češće borave u inozemstvu u »privatnom« aranžmanu, nego što to čine stranci kad posjete Jugoslaviju.

Strani partneri veoma brižljivo biraju sugovornike (razni upitnici ili druge vrste preporuka), a tek u kasnijoj fazi, kad su već određeni dogovori obavljeni, slijedi prijedlog za institucionalno prihvaćanje određene međunarodne suradnje i razmjene na osnovi prethodno dogovorenog i koncipiranog programa istraživanja, uz nerijetki zahtjev za davanje tzv. načelne suglasnosti nadležnog organa, ili na temelju općenitog programa istraživanja s nejasnim sadržajima i metodama na osnovu čega se teško može zaključivati o krajnjem dosegu programa ili kud vodi istraživanje.

Metoda postepenog uvođenja u situaciju, kad je teško »zaustaviti« daljnju suradnju, iako se ustanovi da je istraživanje suprotno interesima obrane i zaštite društva, s jedne strane, a s druge, često *osobni, individualni, interesi, motivi i stavovi znanstvenih radnika* otvaraju prostore za primjenu metoda i oblika specijalnog rata protiv SFRJ u oblasti znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada. Pojedinačni (osobni, individualni) interesi mogu se svesti na (a) shvaćanje da je još uvijek *jugoslovenska nauka* u sjeni stanja nauke najrazvijenijih zemalja, posebno velikih — razvijenih zemalja Zapada; a odatle (b) dodvoravanje strancima u očekivanju da će oni u kontaktima pružiti i neke ranije nedostupne rezultate svojih istraživanja, što se — usput govoreći — nikad ne dešava, jer oni pružaju uglavnom podatke koji su objavljeni ili samo na jednoj najopćenitijoj razini. Naši istraživači, u nastojanju da se strancima prezentiraju u što boljem svijetlu, iznose u susretu sa njima različite podatke ili ih nastoje uvesti u neka svoja istraživanja bez ikakvog selektivnog kriterija. Česta je pojava da se uz ponudu stranaca da obave u nas neko istraživanje našim ljudima pod firmom suradnje nudažu kraći ili duži boravci u inozemstvu.

⁵ Benc Milan: Međunarodne razmjene u visokom obrazovanju IDIS, Zagreb 1972.

⁶ Ibid. Tabela 5 i Tabela 12.

Na taj način se iskazuje da i kad se deklarativno zastupa teza o slobodnoj cirkulaciji ideja i informacija, rezultata znanstvenoistraživačkog rada, ne radi o konfliktu općih interesa (interesa obrane i zaštite zemlje — cirkulacija ideje i informacije, rezultata znanstvenoistraživačkog rada), već o konfliktu općeg interesa s individualnim (pojedinačnim) interesima, ili takvih težnji stranaca za istraživanja u Jugoslaviji koje su u suprotnosti s njenim općim interesom da razvijaju međunarodnu suradnju, ali u skladu s potrebom zaštite i obrane društva SFRJ i svih njenih vrednota i interesa.

Upravo stoga što se radi o interesima različitih razina (opća — individualna) nastaju teškoće u razrješavanju konflikta. Usklađivanje interesa obrane i zaštite zemlje s interesom slobodne cirkulacije ideja i informacija u oblasti nauke, temelji se na osnovi paritetnih, ravnopravnih, međunarodnih odnosa, relativno se lakše pronalazi, tim prije što je Jugoslavija bitno zainteresovana za međunarodnu suradnju i razmjenu u svim oblastima života i rada, posebno u nauci kao značajnom činiocu vlastitog naučnog i tehnološkog razvoja i napretka, a ujedno i čitavog čovječanstva.

Društvena samozaštita u ostvarivanju međunarodne suradnje i razmjena u oblasti znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada

Može se zaključiti:

— da postoji značajno zanimanje stranaca za provođenje istraživanja u SFRJ, često onih istraživanja koja ugrožavaju interese mjera sigurnosti, obrane i zaštite;

— da nastaje problem između interesa obrane i zaštite zemlje i slobodne cirkulacije ideja, informacija i rezultata znanstvenoistraživačkog rada kojim se nastoje otvoriti prostori za provođenje istraživanja sa strancima ili za račun stranaca. Postojanje te dileme indentificirali smo kao jedan od oblika i metoda specijalnog rata protiv Jugoslavije, ili otvaranje prostora i mogućnosti za primjenjivanje metoda i oblika specijalnog rata;

— da se u metodama pripremanja istraživanja u kojima će sudjelovati stranci, obavljati ih samostalno ili će se obavljati za račun stranih partnera, koristiti »politika svršenog čina«, postepenosti koja polazi od animiranja pojedinca na osnovi zadovoljavanja njegovih osobnih (ličnih) interesa, često temeljenih na shvaćanje

da je jugoslovenska nauka provincijska i epigon nauke kakva se gaji u najrazvijenijim zemljama, te da često stranci ili strani partneri i znanstvenoistraživačke organizacije nude opće programe kojima se ne vidi krajnji doseg i kad se takvi programi prihvate (makar načelno), čime se, bez obzira na sagledane reprekusije po sigurnost, obranu i zaštitu zemlje, vrši »pritisak« da se ipak realiziraju.

S druge strane, konstatirali smo interes Jugoslavije, u skladu s njenom politikom u razvijanju međunarodne suradnje i razmjene na principima ravnopravnosti, slobode i nemješanja, da razvija međunarodnu suradnju i razmjene u svom interesu, u interesu razvoja i napretka nauke, kao i u interesu razvoja ukupnog ljudskog društva. Stoga je očito da svako zatvaranje može više štetiti nego koristiti, iako postoji interes obrane i zaštite Jugoslavije, isto kao što postoji i interes drugih zemalja da štite svoje interese to mnoge zemlje čine rigoroznije od Jugoslavije).

Procesi socijalizacije (podruštvljavanja) poslova obrane i zaštite u Jugoslaviji, kao i veće učešće nauke u istraživanjima za potrebe općenarodne obrane i društvene samozaštite⁷ uz navedeno — ističe potrebu daljnjeg razvoja samozaštitnog mehanizma i ostvarivanja društvene samozaštite kao funkcije samoupravnog socijalističkog društva u zaštiti podataka od interesa za obranu i zaštitu zemlje.

Ostvarivanje suradnje sa strancima regulirano je propisima koji uključuju i regulativu međunarodnih razmjena i suradnje u oblasti znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada, kao što su npr.: Zakon o općenarodnoj obrani; Uredbe (SIV-a) o kriterijima za određivanje podataka značajnih za narodnu obranu i mjerama zaštite tajnih podataka; Uredbe (SIV-a) o područjima i vrstama istraživanja od značaja za narodnu obranu te postupku i uvjetima za izdavanje odobrenja za obavljanje tih istraživanja zajedno sa strancima ili za potrebe stranaca; Zakon o kretanju i boravku stranaca; Uredba (SIV-a) o kriterijima za utvrđivanje podataka značajnih za narodnu obranu i mjerama zaštite takvih podataka; Zakon o osnovama društvene samozaštite; Pravilnik SSNO o kriterijima za utvrđivanje podataka značajnih za oružane snage koji se moraju čuvati kao državna ili vojna tajna i o načinu njihove zaštite.

Uz ove propise organizacije udruženog rada u oblasti znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada, kao i druge, ovu regulativu razra-

⁷ Posebni poticaj za veće sudjelovanje nauke u istraživanjima od interesa i za potrebe općenarodne obrane nalazimo u Zakonu o općenarodnoj obrani čl. 48.

đuju svojim normativnim aktima (statut, pravilnici) ovisno o svojim specifičnostima.

Opće je poznato da je temeljni subjekt i nosilac poslova i zadataka obrane i zaštite radni čovjek i građanin i njegovo je neotuđivo pravo i dužnost obrana i zaštita SFRJ od svih oblika agresije.

Radni čovjek i građanin javlja se, s jedne strane, kao pojedinac koji u svim životnim situacijama svojim ponašanjem i budnošću, te uočavanjem problema, može bitno suziti prostore za neprijateljsko djelovanje i u okviru svojih mogućnosti pridonositi svojoj osobnoj sigurnosti i uzajamnoj zaštiti, te obrani i zaštiti društva u cjelini, ne samo od neprijateljskog ugrožavanja već i od svega što ugrožava njega kao pojedinca, njegove Ustavom zagarantirane slobode i prava, osobnu sigurnost i zaštitu. S druge strane, javlja se kao subjekt u svim dijelovima sistema: na mjestu rada, u osnovnoj organizaciji udruženog rada i drugim organizacijama udruženog rada, organima samoupravljanja i njihovim tijelima; u mjestu stanovanja na zboru stanara, u kućnom savjetu, u mjesnoj zajednici, njenim tijelima i organima; u društveno-političkim organizacijama i zajednicama, te u skupštinama društveno-političkih zajednica, gdje organiziran zajedno s drugim radnim ljudima i građanima uočava i prati probleme, analizira ih, vrši procjene, programira mjere i aktivnosti društvene samozaštite i o njima donosi odluke, te stalno prati i analizira rezultate mjera i aktivnosti.

Specifičnost je u oblasti znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada u tome što se najčešće ne radi o opće poznatim podacima, te njihov značaj za obranu i zaštitu zemlje može u prvom redu ocijeniti stručnjak — znanstveni radnik koji ima uvid u svoje rezultate ili rezultate drugih naučnih radnika, a i ocijeniti doseg nekog istraživanja. Ostvarivanje društvene samozaštite kao funkcije samoupravnog socijalističkog društva u oblasti znanstvenog i razvojnoistraživačkog rada stoga naglašava posebnu ulogu znanstvenog radnika i organizacije udruženog rada gdje je zaposlen u permanentnom ocjenjivanju podataka sa stanovišta sigurnosti, obrane i zaštite.

Očekivanje da sve poslove i zadatke u području društvene samozaštite obave samo određene institucije ili »prepuštanje« specijaliziranim organima, službama ili tijelima koja formiraju samoupravni organi, ne samo da najneposrednije sužava područje društvene samozaštite već sputava inicijativu i uključivanje radnih ljudi i građana pa tako i naučnih radnika, bilo kao pojedinaca ili u okviru organiziranih socijalističkih snaga. Tu djelatnost i aktivnost u druš-

tvenoj samozaštiti i istinsko ostvarivanje društvene samozaštite valja usvojiti kao neodvojive funkcije socijalističkog samoupravljanja.

Suprotstavljanje specijalnom ratu nigdje, pa ni u oblasti nauke nije i ne može biti zadatak samo obrambeno-zaštitnih struktura i organizacija, već svakog pojedinca koji svojim ponašanjem, svojom budnošću u svakodnevnom životu i radu pridonosi sigurnosti i zaštiti zemlje, njenom mirnom i neometanom razvoju u okvirima Ustavom utvrđenog političkog uređenja, sistema socijalističkog samoupravljanja, politike nesvrstavanja i aktivne miroljubive koegzistencije, slobode i nezavisnosti SFRJ, njenog suvereniteta i teritorijalne cjelokupnosti.

Ispravka

U »Vojnom delu« br. 2/83. u članku Ilije Jovovića i Branka Panjka: »Neke slabosti u funkcionisanju društveno-političkog i ekonomskog sistema otvaraju prostor za delovanje snaga specijalnog rata«, u međunaslovu na stranici 145, umesto reči *otvaranje*, treba da stoji reč *ostvarivanje*, a u međunaslovu na stranici 147, umesto reči *primeran*, treba da stoji reč *primeren*; u članku pukovnika dr Milovana Stojiljkovića: »Sistemske pristup u procesu odlučivanja«, međusobno su zamenjeni crteži Sl. 1 (sa str. 156) i Sl. 4 (sa str. 167), dok su legende slika i njihova numeracija ispravni; u članku mr Ivana Laha »Utvrdjivanje optimalnog oblika vojnih rashoda pomoću matematičkog modeliranja u uslovima trke u naoružavanju«, u modelu (2) na stranici 185, umesto znaka λ treba da stoji znak T.

Izvinjavamo se autorima i čitaocima zbog nastalih grešaka.